

תוכן עניינים

1	שער א': כללי
1	פרק א': פירוש המונח "צוואה" ומדוע חשוב לערוך צוואה
1	1. כללי
3	2. מדוע חשוב לערוך צוואה?
5	פרק ב': החופש לצוות - סעיף 27 לחוק הירושה
5	1. כללי
6	2. הוראת צוואה השוללת או מגבילה את זכות המצווה לשנות
8	3. הורשה או שלילת הורשה בדרך של הסכם ממון
9	פרק ג': הצוואה מעשה אישי - סעיף 28 לחוק הירושה
11	פרק ד': מסירת קביעה וסמכות בחירה - סעיף 29 לחוק הירושה
15	פרק ה': פירוש הצוואה - סעיף 54 לחוק הירושה
27	פרק ו': האם ניתן לתבוע זכויות על-פי צוואה בהיעדר צו קיום צוואה
31	פרק ז': טענת חסיון כאשר עסקינן במחלוקת בין יורשים אפשריים
35	פרק ח': דרך המלך לקיומה של צוואה, בהגשת המקור
41	פרק ט': נטלי הוכחה בדיני צוואות
41	1. הכלל
43	2. החרוג
44	3. צוואה בכתב יד
3.1	התאריך שנרשם אינו נכון ואינו תואם את מועד חתימת הצוואה
44	3.2 כאשר מדובר בצוואה בכתב יד, מוטל על המבקש לקיימה נטל הראיה להוכיח, למעלה מכל ספק, כי מדובר במסמך שנכתב כולו בכתב ידו של המצווה
44	3.3 חוות-דעתו של המומחה לכתבי יד לא סיפקה מענה לשאלה האם המסמך נכתב על-ידי המנוח
47	4. צוואה בעדים
48	4.1 היעדר תרגום בפועל של הצוואה
48	4.2 היעדר הצהרתו של המנוח "זו צוואתי"
49	4.3 הטענה לפיה, לא נרשם בגוף הצוואה כי זו הוקראה למנוח בשפה המובנת לו
49	4.4 האם יש להעביר את נטל השכנוע להוכחת אמיתות תוקפה של הצוואה על כתפי התובעת מאחר שהמנוח לא ידע לקרוא עברית ואף היה עיוור בעת עריכת הצוואה?
50	4.5 חסר של הצהרת המצווה שזו היא צוואתו וחסר של אישור העדים הוכר כפגם צורני וככזה המעביר את נטל השכנוע אל מבקש הקיום
51	

4.6 פגמים צורניים בהצהרת העדים - "זו צוואתי", השוני בכתב ידה של המנוחה בכתיבת התאריך אל מול חתימתה	52
4.7 לא צויין על פני הצוואה, כי הצוואה הוקראה למנוחה	54
4.8 על גבי הצוואה קיימת אי-התאמה בין התאריך הלועזי לבין התאריך העברי, העברת נטל ההוכחה, אי-התייצבותה של הנתבעת	54
4.9 צוואה שחלקה בכתב יד וחלקה בעדים	55
4.10 נטל הראיה והשכנוע - צוואה בעדים	56
5. צוואה בפני רשות	57
5.1 היעדר אישור רפואי	57
5.2 אי-צירוף מסמך רפואי	59
6. השפעה בלתי-הוגנת	59
7. צוואה לטובת מי שערך אותה או היה עד לעשייתה או לקח באופן אחר חלק בעריכתה	62
פרק י': הסדר דיוני בדיני צוואות	63
פרק י"א: האם הצוואה המאוחרת ביטלה את הצוואה המוקדמת או שניתן לפרש הוראותיה כך שהיא משלימה את הצוואה המוקדמת	67
שער ב': סוגי צוואות	73
פרק א': כללי	73
פרק ב': צוואה בכתב יד - סעיף 19 לחוק הירושה	75
פרק ג': צוואה בעדים - סעיף 20 לחוק הירושה	79
1. כללי	79
2. העדת עדי הצוואה	82
3. קטין ומי שהוכרז פסול-דין	83
3.1 כללי	83
3.2 מה דינה של צוואה שהעד שנכח בעשייתה הוכרז רטרואקטיבית כפסול-דין?	83
4. הלכה למעשה	83
פרק ד': צוואה בפני רשות - סעיף 22 לחוק הירושה	95
1. כללי	95
2. דין נוטריון כדין שופט	98
2.1 כללי	98
2.2 "מאושפז בבית-חולים", "מרותק למיטתו" - תקנה 4(ה) לתקנות הנוטריונים	101
2.3 האם יש תוקף לצוואה תלויה באופן שבו הנוטריון תפס את עצמו במעמד אישור הצוואה ואם לאו?	102
2.4 מה דינה של צוואה בפני רשות שעשתה מנוחה בפני נוטריון, אשר היה אחי בעלה המנוח?	103

פרק ה': צוואה בעל-פה - שכיב מרע, מי שרואה עצמו, בנסיבות המצדיקות זאת, מול פני המוות - סעיף 23 לחוק הירושה 107.....

פרק ו': צוואות הדדיות - סעיף 8 לחוק הירושה 117.....

1. כללי 117.....

2. הדין הישן 118.....

3. תיקון מס' 12 לחוק הירושה מיום 19.07.05 - סעיף 8 לחוק הירושה 119.....

3.1 כללי 119.....

3.2 האם קיומה של צוואה הדדית משותפת, עליה חתמה המנוחה יחד עם הנתבע שולל את תוקפה של הצוואה מאוחרת, אשר הוראתיה מנוגדות להוראות הצוואה ההדדית? 121.....

4. דוגמאות לצוואות משותפות/הדדיות שהגיעו לכותלי בית-המשפט 123.....

5. האם ניתן להכיר בצוואה משותפת כאשר היא נכתבה כולה על גבי מסמך אחד ובכתב ידו של אחד מהם אך נחתמה על-ידי שני בני הזוג? 133.....

6. המנוחה לא התייחסה בצוואתה לצוואת המנוח, לא קשרה את אפשרות השינוי של צוואתה בצוואת המנוח ולמעשה קבעה מפורשות כי תוכל לשנות את צוואתה על-ידי צוואה אחרת שתעשה כדין בכתב ובפני עדים במועד מאוחר יותר 136.....

7. האם הצוואה המוקדמת שנחתמה על-ידי האיש והמנוחה היא בגדר צוואה הדדית והאם הנספח שנחתם על-ידי שניהם אף הוא בגדר צוואה הדדית משלימה? 141.....

פרק ז': מעין צוואה - ידועים בציבור 145.....

1. מבוא 145.....

2. האם ניתן לבטל את זכות הירושה של הידועה בציבור היונקת את מעמדה מהדין, מכוח הסכם בלבד ושלא על דרך צוואה? 148.....

2.1 עניין פלונית נ' פלונים 148.....

2.2 עניין בלאו 152.....

2.3 עניין בר נהור 152.....

2.4 עניין פלונית ואח' נ' אלמונית 152.....

2.5 דעות מלומדים 156.....

3. האם בנסיבות המקרה יש לאפשר הכרה במתנגדת כיורשת מכוח הוראות סעיף 55 לחוק הירושה? 157.....

שער ג': עילות ופגמים בצוואה 169.....

פרק א': כשרות לצוות - סעיף 26 לחוק הירושה 169.....

1. כללי 169.....

2. קטין 172.....

3. פסול-דין 172.....

4. צוואה שנעשתה בשעה שהמצווה לא ידע להבחין בטיבה של צוואה	204
4.1 כללי	204
4.2 למרות מצבו הבריאותי הירוד של המנוח, בהיעדר ראייה רפואית נכון למועד עריכת הצוואה - לא עלה בידי התובעים להוכיח כי המנוח לא היה כשיר מבחינה קוגניטיבית לערוך צוואה	208
4.3 צוואה בעדים	211
4.3.1 לעת עריכת הצוואה המנוחה סבלה מירידה קוגניטיבית קלה, אולם הדבר לא פגם ביכולותיה של המנוחה ליצור קשר עם הסביבה, להביע את רצונותיה ולהבין את משמעות עריכת הצוואה	211
4.3.2 המנוח סבל מכאבים עזים ומצבו הגופני היה ירוד בשל מחלתו, אולם נתונים אלו לא בהכרח מצביעים על מצבו הקוגניטיבי וצלילותו של המנוח לחתום על צוואתו	214
4.3.3 בהתאם לחוות-דעת מומחה מטעם בית-המשפט, ולכלל המסמכים הרפואיים שהוגשו ולעדויות שנשמעו, קבע בית-המשפט כי המנוחה לא היתה כשירה לערוך צוואה במועד עריכתה	215
4.3.4 הנתבעת נמנעה מלהציג חוות-דעת רפואית מטעמה ומשוויתרה הנתבעת על הגשת חוות-דעת רפואית, למעשה אין ביכולתה להוכיח עניין שברפואה, ובכלל זה כשירותה של המנוחה	217
4.3.5 מידת השליטה של המנוח בשפה העברית המשליכה על ידולתו להבחין בטיבה של הצוואה נכון למועד בו נערכה	218
4.3.6 אין די בסבירות על-מנת לשלול את כשירותו של אדם	223
4.3.7 בחינת הכשרות לצוות הינה עניין שבמומחיות	223
4.3.8 המתנגדת טענה כי המנוח לא היה כשיר לצוות שכן סבל מבעיות נפשיות עוד משירותו הצבאי והיה מטופל במחלקה לבריאות הנפש בבית-חולים אברבנאל ובמחלקה הפסיכיאטרית בבית-חולים איכילוב	224
4.4 צוואה בפני נוטריון	228
4.4.1 במועד עריכת הצוואה, האפשרות לפיה היתה המנוחה חסרת כשרות לצוות בעטיו של מצבה הקוגניטיבי ומשכך "לא ידעה להבחין בטיבה של הצוואה", מסתברת יותר מהאפשרות שהיתה לה כשרות לצוות	228
4.4.2 הנתבע לא הרים את הנטל הראייתי המושת עליו, ולא הוכיח, כי המנוח "לא ידע להבחין בטיבה של צוואה"	230
4.4.3 הנתבע לא העמיד ולו ראייה אחת שיש בה כדי לסתור את ממצאי חוות-דעת המומחה בנוגע לכשרותה של המנוחה לערוך את צוואת 2012	232

4.4.4 המתנגדים לא-זו-בלבד שלא סתרו את הטענה בעניין מצבה הבריאותי התקין של המנוחה בעת עריכת הצוואה אלא שכאמור בחלקים אחרים של פסק-דין זה, בעצמם טענו כי היתה כשירה ובריאה ועמדה על דעתה באותם עניינים ממש, בפניהם, כשבועיים לפני עריכת הצוואה בפני הנוטריון.....	233
4.5 צוואה בכתב יד.....	234
4.5.1 לא ניתן לנתק את האופן שבו כתב המנוח את התאריך לבין סוגיית צלילות דעתו של המנוח לערוך צוואה.....	234
4.5.2 בנסיבות המקרה, המסקנה היא, כי היו לכאורה מועדים בהם המנוח לא היה כשיר לערוך צוואה. כאשר הנתבעת אינה מנדבת פרטים אינה מבהירה מתי בדיוק קיבלה את הצוואה השניה, לא ניתן לבדוק מה היה מצבו של המנוח בעת שחתם על הצוואה והאם ידע להבחין בטיבה.....	235
5. חולה נפש.....	238
6. גמירות דעתה של המנוחה וכשרותה לערוך הצוואה.....	239
7. סמוך לעריכת הצוואה ניתקה התובעת את המנוח מבני משפחתו, בודדה אותו וגרמה להסלמת הסכסוך המשפחתי - צוואה בטלה.....	240
8. ביטול צו קיום צוואה הדדית.....	240
9. לא כל השפעה מביאה לידי ביטול צוואה.....	241
10. כשרות המנוחה לצוות.....	241
11. האם המנוחה לא ידעה קרוא וכתוב ומשכך, לא ידעה להבחין בטיבה של הצוואה?.....	242
12. הצוואה לפיה הזוכה היחיד הינו עורך-דינו של המנוח, בטלה.....	242
13. הטענה כי לא ידעה המנוחה להבחין בטיבה של צוואה במועד עריכת הצוואה.....	243
14. במקרה הנדון, לא ניתן לקבוע כי המנוח לא ידע להבחין בטיבה של צוואה כמשמעות דרישה זו בסעיף 26 לחוק הירושה.....	243
15. לצורך שלילת הכשרות לא די בהעלאת ספקות בלבד.....	246
16. המנוח לא היה כשיר קוגניטיבית להבחין בטיבה של הצוואה במועד עריכתה, כאמור בהוראות סעיף 26 לחוק הירושה.....	249
17. משמעות המילים "להבחין בטיבה של הצוואה" - מדובר בהנחיה כללית אשר מטרתה לבחון, אם המצווה היה מודע למהות מעשיו ותוצאותיהם.....	251
18. אין מחלוקת שהמנוח סבל ממספר מחלות כרוניות בתקופת עריכת צוואת 2020 (יתר לחץ דם, סכרת, יתר רמת כולסטרול ואי-ספיקת לב), ועם-זאת כשרותו לא נשללה או הוגבלה טרם פטירתו.....	251
19. האם היה המנוח כשיר לצוות בעת שחתם על הצוואה?.....	253

20. הפסיקה הרבתה לעסוק בשאלה מה פירוש "להבחין בטיבה של צוואה", הכללים סוכמו על-פי שלושה רכיבים עיקריים; מודעות המצווה לעמדה שהוא ערך צוואה, ידיעתו בדבר היקף רכושו יורשיו, מודעותו באשר לתוצאות עשיית הצוואה על יורשיו. עוד נקבע בפסיקה כי על המצווה להיות בדעה צלולה ולפרש נכונה את המציאות הסובבת אותו, כאשר דעתו משוחררת מלחצי נפש חולניים ומחשבות שווא255

פרק ב': אונס, איום, השפעה בלתי-הוגנת, תחבולה או תרמית - סעיף 30 לחוק הירושה257

1. מבוא257

2. אונס ואיום258

2.1 כללי258

2.2 יש לבטל את הצוואות המאוחרות, מהנימוק שאלו נערכו באיום ובכפייה, אשר לא פסקו עד פטירת המנוחה258

3. השפעה בלתי-הוגנת261

3.1 כללי261

3.2 המבחנים להוכחת השפעה בלתי-הוגנת264

3.3 הלכה למעשה267

3.3.1 במקרה דנן חסר היסוד של ניצול המנוחה בשל חולשתה...267

3.3.2 במקרה דנן, לא התקיימה מערכת יחסים של תלות יסודית ומקיפה המקימה את החזקה העובדתית של השפעה בלתי-הוגנת267

3.3.3 נקמנותו של המנוח באחיינית כפי שבאה לידי ביטוי בצוואה המאוחרת, אינה מהווה ראיה להשפעה בלתי-הוגנת267

3.3.4 צוואה הדדית - הועלתה הטענה לפיה התובעת גרמה למנוח לכתוב צוואה לטובתה - הטענה נדחתה268

3.3.5 התובעת ניצלה את השפעתה על המנוח בין באופן ישיר ובין בתחבולות על-מנת להניע את המנוח לערוך צוואה המזכה אותה ברוב רובו של רכושו של המנוח269

3.3.6 צוואה בפני רשות - הנסיבות אשר אפפו את החתימה על הצוואה האחרונה, במועד בו נחתמה, נגועות במימד של אי-הגינות באופן שמעיד כי ההשפעה של המערערת על המנוח אינה בבחינת השפעה לגיטימית, כי אם השפעה בלתי-הוגנת272

3.3.7 צוואה בעדים - אין ממש בטענת הנתבע לפיה בעצם העובדה שהמנוחה ביקשה לשנות את צוואתה הקודמת ולערוך צוואה חדשה במסגרתה ציוותה את עזבונה לחמשת ילדיה בחלקים שווים כדי להעיד על השפעה בלתי-הוגנת276

3.3.8 צוואה בעדים - נסיבות המקרה לא עוררו כל ספק אשר לאמיתות הצוואה ורצונו החופשי של המנוח לחתום על הצוואה278

3.3.9 הנתבעת טענה שבמועד עריכת הצוואות לא היה המנוח עצמאי, הן מבחינה פיזית והן מבחינה פסיכולוגית, הן בשל ניתוק קשריו עם אנשים אחרים, הן בשל מכירת דירת המנוח והפקדת כספים לחשבון המשותף של המנוח ושל התובע והן בשל מעורבות אינטנסיבית בכספי המנוח..... 279

3.3.10 צוואה בעדים - המצווה היתה נתונה להשפעה; למבקשת היתה האפשרות להפעיל השפעה בלתי-הוגנת; למבקשת היו האמצעים להפעיל השפעה בלתי-הוגנת; הצוואה נחזית להיות תוצאה של השפעה בלתי-הוגנת..... 280

3.3.11 צוואה בעדים - התקיימו בין המנוחה לתובעת יחסי אמון מיוחדים של "הורה וילדו". יחד-עם-זאת, התובעת הרימה את הנטל הראייתי המושת עליה, והוכיחה כי לא היתה מצידה כלפי המנוחה כל השפעה בלתי-הוגנת..... 283

3.3.12 צוואה בכתב יד - טענות הנתבע בנוגע לקיומה של השפעה בלתי-הוגנת התבססו בעיקרן על השערות, חשדות ואף לעיתים לקו בחוסר היגיון ו/או סבירות..... 284

3.3.13 צוואה בפני נוטריון - לנוכח התשתית הראייתית הדלילה שהונחה בפני בית-המשפט נקבע כי הנתבע לא הצליח להרים את הנטל להוכיח השפעה בלתי-הוגנת של התובע על המנוחה..... 285

3.3.14 צוואה בעדים - הרצון להכיר טובה הינו אנושי ומובן והוא איננו מלמד כשלעצמו על קיומה של השפעה בלתי-הוגנת..... 287

3.3.15 צוואה בפני נוטריון - טענה המתנגדת כי המבקשת הפעילה לחצים והשפיעה השפעה בלתי-הוגנת על המנוחה - דחייתה..... 288

3.3.16 צוואה בפני רשות - המתנגדים לא הניחו כל תשתית ראייתית לביסוסה של השפעה בלתי-הוגנת..... 290

3.3.17 צוואה בעדים - בנסיבות המקרה, סבר בית-המשפט כי אף לא אחד מן המבחנים להשפעה בלתי-הוגנת מתקיים..... 291

3.3.18 צוואה בעדים - יש להבחין בין סיוע יומיומי לבין סיוע הקשור לצוואה..... 294

3.3.19 צוואה בעדים - בית-המשפט דחה הטענה בדבר השפעה בלתי-הוגנת בקובעו, כי מחומר הראיות עולה כי גם ליקויי הראיה של המנוחה לא היו כאלה שמנעו ממנה תיפקוד..... 296

3.3.20 צוואה בעדים - במקרה הנדון המתנגדת לא הניחה כל תשתית עובדתית כי הצוואה המאוחרת נערכה תוך ניצול תלותו, חולשתו וחוסר יכולתו של המנוח..... 299

3.3.21 צוואה בעדים - בית-משפט קמא קבע כי לא היתה השפעה בלתי-הוגנת בעריכת הצוואה - הערעור נדחה..... 300

3.3.22 צוואה בפני נוטריון - הגם שבית-המשפט שוכנע כי מבחינה פיזית ומנטלית היה המנוח כשיר לצוות, הרי נסיבות עשיית הצוואה על-ידי המנוח אינן כשרות ואין היא מבטאת את רצונו החופשי והאוטונומי 302

3.3.23 צוואה בעדים - המתנגדים לא הצליחו להוכיח כי המנוח היה תלוי באופן מוחלט בבתי ובני משפחתה..... 303

4. תחבולה ותרמית 303

5. טעות 303

6. טעות בעובדה 308

7. טעות במניע 308

8. טעות שבדין 308

9. חולה נפש 309

10. הפקדת ערובה 309

11. האם התקיימה השפעה מצד התובע על אימו וככל שכן האם זו הגיעה לכדי "השפעה בלתי-הוגנת" כהגדרתה בחוק הירושה? 310

12. עילת התנגדות - השפעה בלתי-הוגנת 310

13. הורשה את כל רכושה למנהל בית האבות בו שהתה 311

14. טענה ל"השפעה בלתי-הוגנת" שהפעילו הנתבעים על המנוחים 311

15. בית-המשפט הוסיף וקבע כי הצוואה נעשתה מחמת השפעה בלתי-הוגנת. בהקשר זה נקבע, בין היתר, כי בכל הנוגע לצרכים פיזיים ורפואיים מהותיים, המנוחה היתה תלויה "כמעט לחלוטין" במבקש, הן סובייקטיבית הן אובייקטיבית; כי המנוחה היתה תלויה במבקש במישור הנפשי וכי לפי תפיסתה הסובייקטיבית, היא חשה ש"בלעדיו היא אבודה" 312

16. ארבעה מבחני עזר לצורך בחינת הוכחת הטענה בדבר השפעה בלתי-הוגנת: תלות ועצמאות, תלות וסיוע, היקף הקשרים שקיים המנוח עם אחרים, נסיבות עריכת הצוואה ומידת מעורבות הנהנה בעריכתה 316

17. מבחן התלות והסיוע 316

18. הפסיקה הנוגעת לפסלות צוואה, מהטעם של השפעה בלתי-הוגנת, היא נרחבת ונועדה כדי לצקת תוכן ממשי למושג "השפעה בלתי-הוגנת". ההבנה היא כי אין הכוונה ל"סתם השפעה", שהרי כל אדם מושפע מכלל נסיבות חייו, מהאנשים שמקיפים אותו, מאמונותיו ודעותיו ולא ניתן לקבוע כי אדם חותם על צוואתו במנותק מכל מה שליווה אותו לאורך חייו..... 318

19. ההשפעה הבלתי-הוגנת הינה פגם המביא לפסלות צוואה, מאחר והפגם הוביל לשלילת רצונו החופשי של המנוח שהוא עקרון העל בדיני הירושה. מקום בו התקיימה ההשפעה האסורה תוכנה של הצוואה אינו משקף את רצונו של המוריש אלא את רצון הגורם המשפיע. לטענת המתנגד במקרה דנן, מידת השפעתם של האחיינים בעריכת הצוואה שבמחלוקת הייתה כה עמוקה עד כדי שלילת רצונה של המנוחה כליל, לפיכך, לאחר שתוכח השפעה זו באמצעות בחינת ארבעת מבחני העזר שנקבעו בהלכת מרום וייקבע כי מתקיימת "חזקה של השפעה בלתי-הוגנת". על בית-המשפט להורות על היפוך נטל הראיות..... 319

20. כידוע, השפעה בלתי-הוגנת הינה אחד מאותם פגמים רעים שיש בהם כדי להביא לפסלות צוואה שערך מנוח, משום שפגימתה הרעה שללה את רצונו החופשי והאמיתי של המנוח, באופן שתוכנה לא מהווה ביטוי לרצונו אלא לרצונם של המשפיעים עליו..... 319

21. אף אם היו מוכיחים הנתבעים השפעה בלתי-הוגנת, אונס, כפיה, לחץ פסול - מכוח הצהרתם ובהתאם לסעיף 31 לחוק, דין טענותיהם להידחות שכן לא רק שחלפה שנה ממועד אותה "השפעה בלתי-הוגנת" (שכלל לא הוכחה), אלא חלפו להן כ- 19 שנים לכל הפחות!..... 319

22. טענת המתנגדות בנוגע להשפעה בלתי-הוגנת של המבקש על המנוחה לערוך את הצוואה נטענה באופן מפורש בכתב ההתנגדות (ראו סעיף 23 לכתב ההתנגדות) ולכן אין לקבל את טענת המבקש כי מדובר בהרחבת חזית אסורה..... 320

23. נטל השכנוע מוטל כל כולו על שכמו של המתנגד והוא שצריך לשכנע את בית-המשפט שהמצווה עשה את צוואתו שלא מתוך רצון חופשי אלא מחמת השפעה בלתי-הוגנת, והוא זה שחייב לעמוד בנטל זה גם אם כשל מבקש הקיום ב"הבאת ראיותיו לסתור", נטל שעבר אליו עם הקמתה של החזקה..... 320

פרק ג': אי-ביטול של צוואה פגומה - סעיף 31 לחוק הירושה..... 321

פרק ד': צוואה סתומה - סעיף 33 לחוק הירושה..... 323

1. כללי..... 323

2. צוואה בכתב יד..... 325

2.1 אין בצוואה כל הפניה לרשימת הצאצאים שמתוכה יש לבחור זוכים. המנוחה איננה קובעת בין מי יש לחלק את אותה ירושה..... 325

2.2 הגשת שלושה תרגומים שונים, משפטים שלא מהווים הנחלה, היעדר הענקה, אין ציון מיהם הזוכים או היורשים..... 327

3. הוראה שהינה בלתי-אפשרית..... 328

4. כאשר אין להסיק באופן מפורש כי רצונה של המצווה הוא לבחור יורשים מבין כל אותם שמות שבאו לידי ביטוי במסמך או להסיק כי כל אחד מבין המוזכרים בצוואה יקבל מנה זהה למשנהו, הרי שאין מנוס אלא מלקבוע כי הצוואה הינה צוואה סתומה ודינה בטלות..... 329

5.	האם מזכירות בית-המשפט נכנסת בגדרה של "רשות"?	330
6.	השמטת המילה "לפני"	331
	פרק ה': צוואה בלתי-חוקית, בלתי-מוסרית, בלתי-אפשרית ונוגדת את תקנת הציבור - סעיף 34 לחוק הירושה	333
1.	כללי	333
2.	הוראת המצווה פסולה מכיוון שיש בה התנאה על הוראת חוק קוגנטית, שבלתי-ניתנת להתנאה	334
3.	יש לאמץ פרשנות מרחיבה של הצוואה - הצוואה חלה על נכס אחר שנקנה תמורת הנכס שנמכר	335
4.	צוואה בעדים	335
4.1	סעיף 4 לצוואה נוגד את החוק, המוסר והנורמות החברתיות-מוסריות	335
4.2	נדחתה הטענה כי הצוואה בלתי-חוקית מאחר שהיא מורה על הורשת משק חקלאי שאינו בר הורשה	335
5.	הוראת צוואה המצווה נכס שאיננו בבעלות המוריש - בטלה	338
6.	צוואה המתיימרת לפרוש סוכת שלומה "עד סוף כל הדורות", נוגדת את תקנת הציבור	339
7.	דוגמאות מהפסיקה	339
	פרק ו': צוואה לטובת מי שערך אותה או היה עד לעשייתה או לקח באופן אחר חלק בעריכתה - סעיף 35 לחוק הירושה	343
1.	כללי	343
2.	צוואה המזכה את "מי שערך אותה"	345
3.	"עד לעשייתה"	345
4.	"לקח באופן אחר חלק בעריכתה"	345
4.1	כללי	345
4.2	צוואה בעדים	346
4.2.1	הוכח כי התובעת הסיעה את המנוח לעורך-הדין בעת עריכת הצוואה וכן כי נטלה אישור רפואי לצורך עריכת הצוואה - האם פעולות אלו יש כדי לבסס מעורבות פסולה?	346
4.2.2	צוואה בעדים - חלקו של המשיב 1 בעריכת הצוואה הסתכם בהסעת אמו למשרד עורכי-הדין ושהיה בחדר סמוך בעת החתימה - האם יש בכך כדי מעורבות יתר?	348
4.2.3	צוואה בעדים - במועדים המשמעותיים לעריכת הצוואה התובעת 2 לא היתה נוכחת ביחד עם המנוחה ונוצר קשר ישיר בין המנוחה לבין עורך הצוואה והעד לצוואה	350
4.2.4	המבקשת היתה מעורבת, יוזמת והרוח החיה מאחורי עריכת הצוואה על-ידי המנוחה	351
4.2.5	טענות בעלמא	353

4.2.6 בית-משפט של ערעור הגיע למסקנה כי לא הוכח כי התקיימה איזו מהעילות שבסעיף 35 לחוק הירושה ולכן לא היה מקום לבטל את הצוואה משנת 1995 מכוחו של סעיף זה.....	354
4.2.7 העדים לצוואה, החתומים עליה בפני עו"ד, הינם המבקש, בן המנוח, וגיסו של המנוח.....	357
5. השפעה בלתי-הוגנת של התובעת על המנוח.....	358
6. מעורבות בצוואה - האם לקח המבקש חלק בעריכת הצוואה באופן הפוסל את הצוואה?.....	358
7. מעורבות המבקשת בעריכת הצוואה.....	359
8. טענת ההשפעה בלתי-הוגנת.....	359
9. בטלות הצוואה.....	360
10. הטענה בדבר מעורבות בעריכת צוואה.....	360
11. שתי צוואות.....	360
12. הלכת החוטים השזורים.....	361
13. הוראת סעיף 35 לחוק הירושה קובעת חזקה חלוטה לפיה מעת שנהנה ערך את הצוואה בה הוא נהנה או היה מעורב בדרך אחרת בעריכתה הרי שמתקיימת השפעה בלתי-הוגנת על המצווה.....	362
14. הוראת סעיף 35 לחוק הירושה מניחה ללא כל אפשרות ערעור את קיומה של השפעה בלתי-הוגנת, לפיכך גם אם הוכח הלכה למעשה כי לא היתה כל השפעה בלתי-הוגנת אין בכך ולא כלום.....	362
15. על-מנת שניתן יהיה לקיים צוואה, יש לוודא בראש ובראשונה שהמצווה הבין את הצוואה שהוא חתם עליה. במקרה דנן אין מחלוקת שהמנוח לא ידע קרוא וכתוב בעברית. לכאורה, אם המנוח הבין עברית באופן מספק וטוב, לא היה כל צורך לתרגם לו את הצוואה לפרסית. אולם, באישור העדים נאמר כי המנוח חתם עליה "לאחר שהצוואה הוקראה בפניו ותורגמה לו לפרסית, הבין אותה והסכים לתוכנה". מנוסח זה ברור שעל-מנת שהמנוח יוכל להבין את הצוואה, הוא נזקק לתרגום לפרסית שהיא השפה שבה שלט היטב. אחרת, אם המנוח שלט היטב גם בעברית וניתן היה להקריא לו את הצוואה, מדוע היה צורך לתרגם עבורו את הצוואה לפרסית.....	373
16. סעיף 35 לחוק הירושה יוצא מנקודת הנחה כי במצב כזה היתה השפעה בלתי-הוגנת, ועל-כן הפסיקה נטתה לפרש את הסעיף באופן מצומצם. תכליתה של הוראה זו כי צוואה תיפסל בנסיבות בהן יעלה החשש כי השתתפותו של הנהנה מעלה את החשש להשפעה בלתי-הוגנת בעריכת הצוואה.....	383
17. יש לדקדק ביישום סעיף 35 לחוק הירושה בגדרי השכל הישר ונסיון החיים.....	384

18. ההנחה העומדת בבסיס הוראת סעיף זה היא כי רואים את מי שפעל באופן כאמור כאילו השפיע בצורה כזו או אחרת על גמירות דעתו של המצווה. עם-זאת, משום חומרת תוצאות ההוראה, היא זכתה לפרשנות מצמצמת 389

19. אצל הלקוי או המוחלש בדעתו, המימד הרגיל האובייקטיבי של גמירות הדעת, אינו בהכרח הוכחה על גמירת הדעת, במיוחד כאשר מדובר בלקוי בדעתו, עלול להיווצר מצב שבו הגילוי החיצוני המתבטא בחתימה על מסמך אשר נראה על-פי אמת-מידה אובייקטיבית, כמשקף את רצונו של המעניק, אינו מספיק כדי לבטא הצהרה של כוונה. בנסיבות שבהן המצהיר לקוי בדעתו, נחלשת ההנחה המבוססת על ניסיון החיים כי יש בחתימה משום הצהרה ברורה של כוונה 405

20. כאן המקום לומר כי תיעוד חתימה על צוואה בסרטון היא אמצעי מצויין לשקף רצון המנוח והמצב בו היה נתון בעת עריכת הצוואה. ראוי לאמץ דרך זו בכל מקרה בו הדבר ניתן. מאז פרצה הקורונה לחיינו נגישותם של אמצעי תיעוד עלתה משמעותית ואין סיבה שלא לעשות בהם שימוש, תוך שמירת הסרטון בפרטיות במשרדו של עורך-הדין באופן מוגן 406

21. צוואה נוטריונית - האם הצוואה היא תולדה של השפעה בלתי-הוגנת? 418

22. בפסיקת בתי-המשפט קיימת התייחסות ענפה להוראת סעיף 35 לחוק תוך שנקבע כי ביחס לשני חלקיה הראשונים של המגבלה (הוראה המזכה את מי שערך אותה, או היה עד לעשייתה) הרי שמדובר בגזירה חד-משמעית של בטלות הוראות הצוואה, אף אם הן משקפות את רצונו של המנוח 424

23. הוראת סעיף 35 לחוק מחריגה עצמה באופן מפורש מצוואה בעל-פה, ואינה חלה על הצוואה בענייננו. בדרישתו מהמבקשת להבהיר את הנסיבות בהן שימשה כביכול עדה לצוואה המזכה אותה, המשיב לא הפנה למקור או בסיס חוקי כלשהו שיהלום דרישה זו. בצדק השיב ב"כ המבקשת כי הוראה זו אינה חלה בענייננו, לפי לשונה המפורשת. כאמור לעיל, המשיב לא ביסס דרישה זו בהליך דין 424

24. יש ראשית לומר שלא התרשמתי שמדובר במעורבות העולה כדי פסילת הצוואה בהתאם לסעיף 35 לחוק הירושה. זאת מקום בו הצוואה נחתמה במשרד עורך-הדין ללא נוכחות התובע, ועורך-הדין העיד שהתובע לא היה באותו המעמד והשיחה היחידה שהיתה לו עם התובע הינה טרם עריכת הצוואה כאשר התובע הוא שיצר איתו קשר ראשוני 424

25. תכליתו של סעיף 35 האמור, היא לשמור על האוטונומיה של המנוח ולכבד את רצון המת. על-כן במקרה בו הוראות הצוואה מזכות את מי שלקח חלק בעריכתה - דין הצוואה להתבטל 424

פרק ז': זיוף צוואה 425

425.....	1. כללי
429.....	2. פסלות לרשת - זיוף צוואה - סעיף 5(א)(2) לחוק הירושה
	3. על הטוען טענת זיוף מוטל הנטל להוכיח את טענתו ברמה של הטיית מאזן הסתברויות, ואולם כמות הראיות ורף הראיות הנדרש לגבי טענת זיוף שהינה בעלת גוון מעין פלילי הם גבוהים יותר ועל בית-המשפט לבחון טענה זו בזהירות ובקפדנות.....
435.....	435.....
	פרק ח': אי-התקיימותם של מרכיבי היסוד הדרושים להוכחת צוואה בעל-
443.....	פה
443.....	1. הדין
	2. האם המנוח היה כשיר לערוך צוואה והאם היה בדברים שאמר משום גמירות דעת לצוות? - שאלות מקדמיות.....
443.....	3. רישום, חתימה והפקדה כאמור ייעשו ככל האפשר בסמוך לאחר שניתן לעשותם.....
444.....	444.....
	3.1 מקרים שאינם עומדים בדרישות סעיף 23 לחוק הירושה.....
445.....	3.2 מקרים שעומדים בדרישות סעיף 23 לחוק הירושה.....
445.....	4. האם המנוח היה שכיב מרע?.....
449.....	5. רישום מדויק.....
	6. דברי המנוח בבית-החולים כי יעשה צוואה בכתב לאחר שישחרר.....
451.....	451.....
	7. אי-התקיימותם של התנאים הקבועים בסעיף 23 לחוק הירושה.....
	8. אין לראות בדברי המנוחה ואשר נאמרו בפני שלושת העדים ואף לא אלו שנטענו על-ידי התובע ואשתו כי נאמרו על-ידי המנוחה יומיים קודם לכן, משום צוואה בעל-פה העונה על דרישת התנאי הראשון על שני מצביו האפשריים.....
455.....	455.....
	9. צוואה בעל-פה בטלה כעבור חודש ימים - סעיף 23(ג) לחוק.....
455.....	10. כאשר אחת העדות מתכחשת לעצם קיומה של הצוואה ואינה רואה בעצמה עדה לצוואה ואילו העדה השנייה, הינה אשתו של המבקש - עולים ספקות ממשיים.....
456.....	456.....
	11. צוואת שכיב מרע.....
457.....	12. צוואת "שכיב מרע".....
457.....	457.....
	פרק ט': פסלות לרשת - סעיף 5 לחוק הירושה.....
459.....	459.....
	פרק י': צוואה שנשתכחה.....
467.....	467.....
	שער ד': קיום צוואה על-אף פגם או חסר בצורתה.....
479.....	479.....
	פרק א': קיום צוואה על-אף פגם או חסר בצורתה - סעיף 25 לחוק הירושה.....
479.....	479.....
	1. כללי.....
	2. סעיף 25 לחוק הירושה לא נועד ליצור דרך חדשה של עריכת צוואה, אלא מאפשר קיום צוואה על-אף פגם או חסר בצורתה.....
482.....	482.....
	3. צוואה בעדים - דוגמאות.....
484.....	484.....

3.1 היעדר תאריך, היעדר הצהרת המנוח בפני העדים	484
3.2 אי-ציון הקראת הצוואה למצווה	485
3.3 הצוואה לא הוקראה למנוח וגם לא תורגמה למנוח כלשונה	485
3.4 בית-המשפט הגיע למסקנה, כי שני העדים לצוואה לא היו מודעים לתוכן הצוואה, וכי השניים לא ווידאו עם המנוחה שתוכן הצוואה אכן משקף את גמירות דעתה ואת רצונה. פגמים אלה אינם פגמים צורניים שניתן להתגבר עליהם באמצעות סעיף 25(א) לחוק הירושה	485
3.5 הצוואה הובאה בפני שני עדים, חרף חסרונה של חתימה אחת - הפגם של חוסר בחתימת עד, ניתן לתיקון	490
3.6 פרשנות לפיה יש להבדיל בין פגם לפגם מבחינת חומרת פגמתו הרעה תוך בחינת חומרתה, בהתייחס לסוג הצוואה בה נפל אותו פגם - בכל הנוגע למידת השכנוע הנדרשת בסעיף 25 לחוק הירושה והפעלת שיקול-הדעת של בית-המשפט בהפעלתו - הינה פרשנות ראויה ומתונה יותר, המתאימה עצמה לנסיבות המיוחדות של המקרה הנדון	492
3.7 אין כל פגם בכך שהמנוחה חתמה אחרי חתימת העדים	495
3.8 בהיעדר שני עדים או בהיעדר של אחד מהשניים, לא ניתן לקיים את הצוואה	497
3.9 בצוואה אין אישור של העדים, בחתימת ידם על פני הצוואה, שהמצווה הצהיר בפניהם שזו צוואתו	500
3.10 האם ניתן לתת צו קיום צוואה למסמך הנושא כותרת "צוואה", אשר נחתם לפני עד אחד בלבד, ואשר אודות תוכנו וחתימתו סיפרה המצווה לאחר מכן לאדם נוסף לו מסרה עותק מהמסמך?	504
4. צוואה בכתב יד - דוגמאות	510
5. צוואה בעל-פה - דוגמאות	517
6. צוואה בפני נוטריון - דוגמאות	517
6.1 אין חולק, כי האם לא קראה בפני הנוטריון את הצוואה בהיעדר יכולת לקרוא בשפה העברית. אין גם כל חולק, כי כל יתר הדרישות על-פי החוק לרבות ההקראה על-ידי הנוטריון בשפה העברית, אותה היא כן הבינה - הרי שברור על פניו כי הקראה זו (של המנוחה בפני הנוטריון) לא התקיימה בפועל - ספק רב, אם המדובר בכלל בפגם, ולכל היותר פגם זה ניתן לריפוי, באמצעות סעיף 25 לחוק הירושה	517
6.2 משנקבע, כי הצוואה לא הוגשה לרשות על-ידי המצווה עצמו, אין תחולה לסעיף 25(ב)(3) לחוק הירושה המאפשר לבית-המשפט לתקן פגם בצוואה	527
6.3 האישור הנוטריוני נעשה רק כחצי שנה לאחר שהצוואה נערכה ולאחר פטירת המנוחה	533
6.4 חוסר התאמה בין תאריך הצוואה לתאריך האישור	542
7. הצוואה הנוטריונית והסכם המתנה היו מעשי ידיו ורצונו של המבקש ולא של המנוחה	543

8. מעמדו של הסכם העקרונות 544

9. בנסיבות המקרה בית-המשפט לא סבר שהעובדה שאישור עשיית הצוואה חסר אישור הנוטריון שהצוואה הוקראה למנוח עולה כדי פגם המביא לבטלות הצוואה ואין בכך כדי אי-עמידה בדרישה לקיומה של רשות. על-כן, לא בכדי לא עלה בידי הנתבעות להביא בסיכומיהן ולו דוגמא אחת מהפסיקה בה הוחלט לפסול צוואה או לקבוע כי היא בטלה רק בשל העובדה שאישור עשיית הצוואה חסר היה פירוט שהצוואה הוקראה למנוח 545

פרק ב': טעות סופר, טעות בתיאורו של אדם או של נכס, בתאריך, במספר, בחשבון או כיוצא באלה 565

1. כללי 565

2. פרשנות צוואה על-פי אומדן כוונת המצווה חלה רק כאשר לשון הצוואה איננה ברורה - הערעור נדחה 567

שער ה': ביטול צוואה על-ידי המצווה 577

פרק א': ביטול על-ידי המצווה 577

1. מבוא 577

2. "ביטול במפורש באחת הצורות לעשיית צוואה" 577

3. "השמדת הצוואה" 578

4. ביטול מכללא 580

5. ביטול הביטול 580

6. המנוחה לא ביטלה את הצוואה על-ידי השמדתה (או על-ידי אחת הדרכים האחרות שבחוק) - הערעור נדחה 581

7. האם ניתן, לצורך מתן תוקף לביטול הצוואה, לעשות שימוש בהוראות סעיף 25(א) לחוק הירושה? 587

8. הדרישה, כי הצוואה תתורגם למנוח שלא מבין את שפת הצוואה, הוכרה בפסיקה כדרישה מהותית 594

9. האם הצוואה בוטלה כדבעי אם לאו? 595

פרק ב': ביטול מקצת הצוואה 597

1. כללי 597

2. אמירה של אדם, המדווחת על כך שהוא ביטל צוואה, איננה מהווה ביטול של אותו מסמך - הערעור נדחה 599

שער ו': התנגדויות - ביטול צוואה 609

פרק א': הגשת התנגדויות - סעיף 67 לחוק 609

1. הדין 609

2. כללי 609

3. היעדר זכות העמידה 610

4. תניית הסילוקין בצוואה 611

פרק ב': מתן צו ירושה וצו קיום על-ידי בית-המשפט - סעיף 67א לחוק 613

619.....	פרק ג': ראיות - סעיף 68 לחוק
627.....	פרק ד': תכנם של צו ירושה וצו קיום - סעיף 69 לחוק
629.....	פרק ה': שינויים לאחר מות המוריש - סעיף 70 לחוק
633.....	פרק ו': כוחם של צו ירושה וצו קיום - סעיף 71 לחוק
633.....	1. כללי
634.....	2. זכויות בדירה
635.....	פרק ז': תיקון וביטול של צו ירושה ושל צו קיום - סעיף 72 לחוק
635.....	1. הדין
636.....	2. כללי
644.....	3. שיהוי בתובענה לביטול צו ירושה
645.....	4. הגדרת צד "מעוניין בדבר"
645.....	5. ביטול צו קיום צוואה
645.....	6. הליך תיקון או ביטול צו ירושה או צו קיום צוואה מוסדר במסגרת הוראות סעיף 72(א) לחוק הירושה
645.....	7. בקשה לקיום צוואה שהוגשה בחלוף שלוש עשרה שנים ממועד פטירת המנוח
646.....	8. שאלת תוקף צו הירושה שניתן